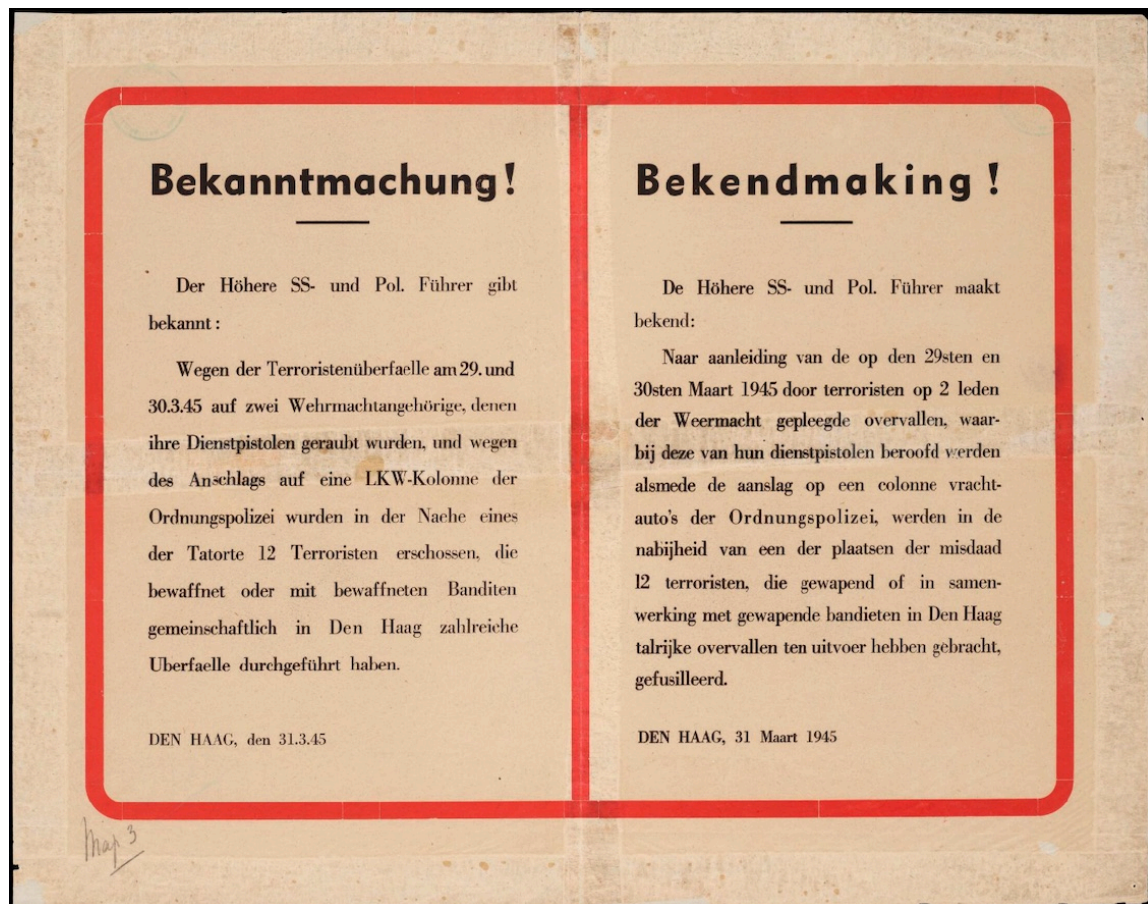

Parallelweg 31-3-1945

Bron illustratie: NIOD Beeldnummer 106429

Op 31 maart 1945 werden aan de Haagse Parallelweg twaalf mannen doodgeschoten. Volgens een bekendmaking van de Duitse bezetter op diezelfde dag ging het om 'terroristen', die *'talrijke overvallen ten uitvoer hebben gebracht'*. In de oorlogsliteratuur wordt de gebeurtenis beschreven als een represaillemaatregel van de Duitse bezetter. Wie waren de twaalf mannen en waarom zijn (juist) zij gefusilleerd? De namen zijn bekend, al was dat lange tijd anders. Nog in 1995 – 50 jaar na de bevrijding – kende men in de buurt, de Schilderswijk, die namen niet, al werd en wordt de gebeurtenis sinds 1946 jaarlijks herdacht.

De vraag drong zich op wie er nu eigenlijk aan de Parallelweg worden herdacht. Het naderen van het jubileum *75 jaar vrijheid* en vragen van een familielid van een van de slachtoffers leidden tot dit onderzoek. Gepoogd is om de twaalf mannen meer gezicht te geven en meer te vinden over hun achtergrond. Het ging onder andere over de vraag of en in hoeverre zij betrokken waren bij oppositie of 'verzet' tegen de bezetter, of juist met deze hadden samengewerkt. In de volgende bladzijden worden de slachtoffers en hun achtergronden beschreven en wordt de executie geplaatst tegen de achtergrond van de laatste oorlogsmaanden. In bijlage 1 staat de tekst van een belangrijk rapport, bijlage 2 geeft een toelichting bij de gebruikte bronnen.

1. Twaalf namen

1. Cornelis Adrianus HESSING, geboren te Den Haag 17 juni 1916 (bron: gezinskaart, zie de toelichting hieronder), zonder beroep [*operazanger], adres Vlierboomstraat 15 [of 150?] te Den Haag.
2. Hendrik Cornelis van HEULEN, geboren te Haarlem 10 Mei 1885, van beroep bankwerker, adres Molensloot 20 te Den Haag.
3. Willem KLOOT, geboren te Naaldwijk 14 november 1926, van beroep grondwerker [*zonder beroep], adres Herderinnestraat 10a te Den Haag.
4. Pieter Adrianus KLEIJNAN, geboren te Rotterdam 21 Augustus 1912 (bron: gezinskaart, zie de toelichting hieronder), van beroep brandweerman [*brandwacht], adres Westduelstraat 46b te Rotterdam.
5. Antonius Jacobus KRESNER, geboren te Rotterdam 8 mei 1923, van Beroep NSKK-man [*slager], adres Van Musschenbroekstraat 163 [of 10a?] te Den Haag.
6. Willem van MOURIK [ook wel:MAURIK], geboren te Den Haag 24 October 1915, van beroep spoorwegrechercheur [*rijksambtenaar], adres Nicolaas Tulpstraat 7 te Den Haag.
7. Maarten ROOS, geboren te Den Haag 28 December 1910, van beroep kantoorbediende [*portier], adres Daguerrestraat 62 te Den Haag.
8. Franciscus van SCHAIK, geboren te Hellevoetsluis 20 Mei 1915, van beroep kelner, adres Huygensstraat 13 te Den Haag.
9. Philip Christiaan VISSER, geboren te Alblasterdam 31 Januari 1925, zonder beroep, adres Huis ter Hoornstraat 5 te Rijswijk.
10. Pieter VROLIJK, geboren 14 december 1918 te Den Haag, van beroep koetsier [*expediteur], adres Badhuisstraat 24 [of 55?] te Den Haag.
11. Gerardus Pieter WARMENHOVEN, geboren te Utrecht 26 Februari 1916, van beroep koopman [*groentehandelaar], adres Rochussenstraat 175 te Den Haag.
12. Wilhelmus WESTDORP, geboren te Heerenhoek 15 september 1920, zonder beroep, adres Wesselstraat 55 te Den Haag.

Toelichting: de namen en andere gegevens zijn afkomstig uit twee rapporten en uit de overlijdensakten van de twaalf slachtoffers.¹ Hun beroepen zijn aangetroffen in die rapporten, terwijl de vermelding [*] verwijst naar het beroep dat wordt genoemd in de overlijdensakten. De woonadressen komen uit rapport 1 (zie noot 1), in drie gevallen aangevuld met de afwijkende huisnummers [of..?] die in rapport 2 staan vermeld. De geboortedata verschilden in twee gevallen (C.A. Hessing, P.A. Kleijnjan) in de beide geraadpleegde rapporten. Voor Hessing werd 19 juli en 19 oktober vermeld. De geboortedatum is nagetrokken in de gezinskaart (bevolkingsregister tot 1939) en daar kwam nog weer een derde datum uit: 17 juni 1910. Die datum is aangehouden. Voor Kleijnjan is de datum eveneens nagetrokken in de geboorteakte, met als resultaat 21 augustus.

De twaalf mannen varieerden in leeftijd van 18 (W. Kloot) tot 59 jaar (H.C. van Heulen). Onder hen waren zeven twintigers en drie dertigers. De meesten waren dus betrekkelijk jong. Dat is opvallend, want mannen van deze leeftijd werden door de bezetter ingeschakeld

¹ De gegevens zijn afkomstig uit de volgende drie bronnen:

1) een rapport in NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, met als kop: I.D. DEN HAAG, Doss. 13/259, Geheim. Het rapport is gedateerd 16 Juli 1947;

2) Een rapport in NA, NA, COOM, inv.nr. 1517, Een niet gedateerd of nader omschreven rapport met 'de antecedenten van de personen, die op 31 Maart 1945 op de Parallelweg alhier zijn gefusilleerd' (Bijlage 6);

3) Overlijdensakten gemeente Den Haag.

De namen zijn hier in alfabetische volgorde geplaatst (op achternaam), wat in de genoemde bronnen niet het geval is.

voor de Arbeitseinsatz, waarover hieronder meer. Kennelijk hadden zij zich daaraan weten te onttrekken. Tien van hen woonden in Den Haag, een in Rijswijk en een in Rotterdam. Hun beroepen varieerden van operazanger tot slager, van groentehandelaar tot expediteur en van enkelen werd opgegeven 'zonder beroep'. Overigens verschilt de informatie die de geraadpleegde bronnen hierover geven - een van de punten waarop verschillen optreden. Het lijkt een detail, van weinig belang - zeker wanneer de vermelde beroepen op elkaar lijken, zoals bijvoorbeeld koetsier en expediteur. Maar het is illustratief voor dit onderzoek naar de executies aan de Parallelweg: informatie is niet eenduidig, ze is moeilijk te vinden en is bovendien gekleurd.

Wat dit laatste betreft: de informatie die ons beeld over deze gebeurtenis bepaalt is grotendeels afkomstig uit de naoorlogse rechtspleging. In de rechtszaken tegen gearresteerde Duitsers en zuiveringsprocessen van Haagse politiemedewerkers zijn verklaringen over de gebeurtenis afgelegd. Er zijn drie rapporten aangetroffen, waarvan er twee belangrijke bronnen bij dit onderzoek vormen. Het ene is een ongedateerd rapport dat deel uitmaakt van de stukken in de rechtszaak tegen J. (Hans) Munt, commissaris van de Sicherheitspolizei in Den Haag. Het andere is aangetroffen in het archief van het Nederlandse Rode Kruis (NRK) en het is gedateerd 16 juli 1947. Het komt qua opmaak en inhoud sterk overeen met het rapport in de zaak-Munt. Het derde rapport is een verklaring in de naoorlogse zuiveringszaak-Valken.² Het bevat echter informatie die vragen oproept, omdat die in strijd is met de gegevens uit de andere rapporten. De belangrijkste strijdigheid is dat er personen worden genoemd die (ook) op 31 maart 1945 aan de Parallelweg zouden zijn doodgeschoten, terwijl dat niet het geval was. Daarom is dat derde rapport niet gebruikt bij dit onderzoek.

De rapporten geven de volgende informatie: voornamen, achternaam, geboortedatum, geboorteplaats, beroep, adres. Vervolgens is bij ieder van de twaalf vermeld: een korte reden van arrestatie, het betrokken politieonderdeel en informatie over eventuele eerdere aanhoudingen, veroordelingen of andere 'antecedenten'. Een van de mannen, P.A. Kleijnjan, was gearresteerd in verband met zijn verzetswerk voor een knokploeg in Rotterdam. P.C. Visser was tijdens een razzia opgepakt en had volgens zijn familie werk bij de ondergrondse gedaan ('stunten').³ W. Kloot was 'vermoedelijk terzake belediging' van de Duitse Weermacht aangehouden, wat niet als verzetswerk werd aangemerkt. Bij de overige negen houdt de arrestatie verband met diefstal, (roof)overvallen of het voornemen daartoe.⁴

Voorbeelden van antecedenten van de arrestanten zijn enerzijds de genoemde betrokkenheid bij verzetsactiviteiten van Kleijnjan en Visser, maar anderzijds de lidmaatschappen van het NSKK⁵, vermeld bij A.J.E. Kresner en G.P. Warmenhoven, en van de NSB en WA (weerafdeling van de NSB) bij M.Roos. De NSKK-ers bleken gedeserteerd. Zij waren echter, net als de meeste overige mannen, gearresteerd in verband met diefstal en dergelijke vergrijpen. Tien van de twaalf waren gearresteerd door medewerkers van de Duitse politie of Sicherheitsdienst (SD), namelijk vijf door de SD (van wie een in Rotterdam), drie door de Feldgendarmarie en twee door de 'Duitse politie' (niet nader gespecificeerd).

² Commissaris G.W. Valken was sinds januari 1944 chef van de Haagse recherche. Het bedoelde rapport is opgesteld door A. Odding (rijksrechercheur) en gedateerd 30 maart 1946.

³ De term 'stunten' gebruikte de familie in de aanvraag voor de Erelijst van Gevallenen. Zie bijlage 2 voor de toelichting bij deze bron.

⁴ NA, COOM, inv.nr. 1517, Een niet gedateerd of nader omschreven rapport met 'de antecedenten van de personen, die op 31 Maart 1945 op de Parallelweg alhier zijn gefusilleerd' (Bijlage 6); NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, met als kop: I.D. DEN HAAG, Doss. 13/259, Geheim. Het rapport is gedateerd 16 Juli 1947;

⁵ Het NSKK was het Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps (motorkorps). Zie bijlage 2 voor een nadere uitleg.

Van de overige twee was de een door de Haagse politie opgepakt en de ander was door de Nederlandse politie aan de Feldgendarmerie overgedragen. Zij waren 'begin 1945', in februari en in maart aangehouden. Wat zij zouden hebben gestolen wordt slechts bij uitzondering vermeld ('partij boter'). Van sommigen wordt vermeld dat zij in bezit waren van een wapen of met een wapen hadden bedreigd.⁶

Volgens informatie in een dossier van het Nederlandse Rode Kruis waren alle slachtoffers van de fusillade aan de Parallelweg afkomstig uit de strafgevangenis in Scheveningen.⁷ In het archief van de Haagse gemeentepolitie is een proces-verbaal aangetroffen over een van hen.⁸

In de beide geraadpleegde rapporten wordt dus ook aandacht geschonken aan eventuele connecties van de twaalf mannen met verzet of illegaliteit. Bij de meesten van hen staat een vermelding in de trant van 'X is niet bekend als illegaal werker', 'Y stond niet in contact met de illegaliteit'. Dat geldt voor de meesten van hen. Bij twee van de twaalf waren er zoals vermeld wel aanwijzingen voor verzetsactiviteiten, namelijk bij Kleijnjan en Visser. Ook was bij de samenstelling van de rapporten kennelijk navraag gedaan bij de plaatselijke Politieke Recherche Afdeling (PRA)⁹, want bij de meeste personen werd vermeld dat hun namen niet in de PRA-administratie voorkwamen, of dat daarin niets ten nadele van hen was gebleken.¹⁰ Na de bevrijding hebben familieleden van zes van de twaalf zich gemeld bij de Erelijst Gevallen. Deze zes families c.q. nabestaanden veronderstelden (al dan niet terecht) dat hun zoon of echtgenoot ondergronds werk had gedaan en daarom was doodgeschoten.¹¹ Zie over deze bron Bijlage 2.

2. Ter dood veroordeeld

Wellicht dachten de mensen die hadden gehoord van de executies aan de Parallelweg dat de slachtoffers verzetslieden waren. Met uitzondering van Kleijnjan waren zij echter niet in verband met verzetsdaden, maar vanwege andere feiten aangehouden. Commissaris Munt nam het besluit om de mannen te laten fusilleren. Hij verklaarde daar later over dat hij moest voldoen aan een opdracht van F.C. Christiansen, bevelhebber van de Wehrmacht. Die eiste dat een aantal mannen zou worden doodgeschoten, als represaille voor een overval op Duitse soldaten. Munt bracht bij deze verklaring naar voren dat de twaalf aan de Parallelweg geëxecuteerde mannen eerder al 'ter dood waren veroordeeld'.

⁶ NA, COOM, inv.nr. 1517, Een niet gedateerd of nader omschreven rapport met 'de antecedenten van de personen, die op 31 Maart 1945 op de Parallelweg alhier zijn gefusilleerd' (Bijlage 6); NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, met als kop: I.D. DEN HAAG, Doss. 13/259, Geheim. Het rapport is gedateerd 16 Juli 1947;

⁷ NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, een kaartje op naam van G.P. Warmenhoven, waarop vermeld staat 'alle slachtoffers waren afkomstig uit strafgevangenis Scheveningen'. [Overigens ging men op dat kaartje uit van 24 slachtoffers, MB]

⁸ HGA, Arch. Gemeentepolitie, toegangnr. 0432-01, inv.nr. 5072, proces-verbaal nr. 63 over Franciscus van Schaik.

⁹ De Politieke Recherche Afdelingen waren betrokken bij de opsporing en aanhouding van politieke verdachten in de naoorlogse rechtspleging. Zie hierover bijvoorbeeld: Sjoerd Faber en Gretha Donker, *Bijzonder Gewoon. Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (1944-2010) en de 'lichte gevallen'*. (Zwolle 2010, 3e druk), pag. 8.

¹⁰ NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, met als kop: I.D. DEN HAAG, Doss. 13/259, Geheim. Het rapport is gedateerd 16 Juli 1947;

¹¹ Althans, van die zes zij de aanvragen overgeleverd. NIOD, Opgaveformulieren voor de erelijst, ontvangen van René van Heijningen (december 2019).

Volgens het relaas van Munt waren de gefusilleerde personen door de Nederlandse politie (recherche) gearresteerd wegens plunderingen en roofovervallen. De betrokken processen-verbaal waren ter beoordeling voorgelegd aan de 'höhere SS- und Polizeiführer' Rauter of Schöngarth, die in de meeste gevallen dergelijke personen ter dood veroordeelde.¹²

'De Nederlandse recherche leverde aan mij de p-v [processen-verbaal, MB] van personen, die voor zichzelf roofovervallen hadden gepleegd, hetzij in vereniging of met gebruikmaking van vuurwapens. Van vele van zulke zaken kreeg ik van de B.D.S. telefonisch of schriftelijk bericht, dat de betreffende verdachte doodgeschoten moest worden. Deze personen moesten dan zo spoedig mogelijk door de Ordnungspolizei terecht gesteld worden.¹³ Met de Haagse recherche en mijn afdeling had ik 11 misdadigers, waarvoor Rauter reeds een bevel had gegeven om deze te laten fusillieren.¹⁴ Elders stelde hij dat elf van de twaalf a-politieke misdadigers ('Verbrecher') waren. 'Nr 12 is een politieke gevangene. Die kwam van het Sonderkommando Fink'. [Bedoeld wordt F. Frank van de afdeling 'Gegnerbekämpfung'. Munt doelt hier vermoedelijk op P.A. Kleijnjan, MB]. Van de misdadigers waren er 5 of 6 door de Nederlandse recherche behandeld en ter berechting overgedragen aan de Duitse Sicherheitspolizei, aldus Munt In al die gevallen was eerder al het oordeel geveld ze te executeren.¹⁵

De doodstraf was het zwaarst denkbare antwoord op de vergrijpen waarvoor de twaalf mannen waren gearresteerd. Nederland kende de doodstraf sinds 1870 niet meer en al sinds 1860 was deze niet meer voltrokken.¹⁶ Behalve Munt leken ook anderen uit de kringen van de Sicherheitsdienst, Sicherheitspolizei en Wehrmacht de doodstraf heel vanzelfsprekend te vinden.¹⁷ Zij gaven tijdens hun rechtszaken geen blijk van twijfels hierover. We kunnen ervan uitgaan dat er van een normale rechtsgang, met een formele aanklacht, verdediging en dergelijke, geen sprake is geweest. De 'veroordeling' tot de doodstraf valt dan ook niet te begrijpen met de logica en het rechtsgevoel van normale (vredes)tijden. Het was oorlogstijd waarin de regels van de bezetter golden. Dat werd nog eens extra benadrukt door het instellen van de uitzonderingstoestand.

3. Uitzonderingstoestand

'Overeenkomstig mijn discreet inzake de afkondiging van den uitzonderings-toestand(nr.15/44) kondig ik voor het bezette Nederlandsche gebied den uitzonderingstoestand af.

De bevolking moet orde en rust bewaren. Een ieder moet in zijn beroep, zijn ambt of zijn bedrijf op de gewone wijze zijn arbeid verrichten en de op hem rustende taak vervullen. Het vluchten, ook uit door strijd bedreigde gebieden, is verboden.

Alle bevelen van militaire instanties en van civiele bureaux der bezettende macht moeten zeer nauwkeurig worden opgevolgd.

Eigenmachtig handelen brengt eigen leven in gevaar.

¹² NA, COOM, inv.nr. 1518, Proces-verbaal no. 72, Verklaring van Munt, p. 3.

¹³ NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen, p. 77.

¹⁴ NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen, p. 91.

¹⁵ NIOD, Doc-I 1203, J.H.L. Munt 'Mein Ausschnitt Sicherheitspolizei in Den Haag' (getypte versie) p. 57-58.

¹⁶ L. van Troost, 'De grondwet, de doodstraf en de volksovertuiging' (p. 189-194) in: Roel Schutgens, Josse Klijnsma e.a. (red.) *Canon van het recht* (Nijmegen 2010), p. 189.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Doodstraf_in_Nederland, geraadpleegd 28 november 2019. Overigens is de doodstraf na de bevrijding tijdelijk weer ingesteld bij de berechting van oorlogsmisdadigers.

¹⁷ NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaringen van H. Wölk (p. 50), W. Lages (p. 52) en Rauter (p.60) in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen (Zaak Munt).

*Elk verzet tegen de bezettende macht wordt overeenkomstig de aan de troepen gegeven bevelen onmiddellijk en op energieke wijze met geweld van wapenen gebroken. Elke poging zich met den vijand in te laten of de kracht van het Groot-Duitsche rijk en zijn bondgenooten te benadeelen of de uitvoering van een militaire opdracht te verhinderen, ieder verzet, ledere verstoring van de openbare orde, iedere benadeeling van het arbeidsproces en ieder optreden, dat de voorziening in gevaar brengt, wordt gestraft met den dood of zware vrijheidsstraffen.*¹⁸

In bezet Nederland werd op 4 september 1944 de 'uitzonderingstoestand' afgekondigd door de Duitse bezetter. Het was een antwoord op de spanning en onrust in het land. De geallieerden rukten voortvarend op na hun landing op de Franse kust in juni 1944. Begin september heerste er bij de Nederlandse bevolking een groot optimisme over een snelle bevrijding ('Dolle Dinsdag'). Brussel en Antwerpen waren gevallen en er circuleerden berichten dat de Nederlandse grens was overschreden en Breda genomen. In Den Haag verzamelden zich grote drommen mensen bij toegangswegen van de stad om te wachten op de bevrijders, die volgens de geruchten al in Rotterdam of Delft waren gesignaleerd. Maar de geallieerden bleven voorlopig weg en ook de landing op Arnhem en Nijmegen later in diezelfde septembermaand mislukte. Nederland bleef voorlopig voor het grootste deel bezet. De mislukte bevrijding van Nederland kreeg desastreuze gevolgen. Ze leidde indirect tot de hongerwinter. De Duitsers legden namelijk een voedsel embargo op als straf voor de op 17 september uitgeroepen spoorwegstaking, die weer bedoeld was om de geallieerde opmars te ondersteunen. Hierdoor raakte West-Nederland zes weken lang afgesneden van voedseltoevoer. Door de eind december invallende vorst (die het verkeer over water stillegde) en de grootscheepse vordering van vervoermiddelen, kon die achterstand niet meer ingelopen worden. Tegelijkertijd raakten brandstoffen op, uit het bevrijde Limburg kwam geen steenkool meer en de aanvoer uit Duitsland was volstrekt onvoldoende. Gevolg van dit alles was een ongekend gebrek aan voedsel en warmte in de grote steden in het westen van het land.¹⁹

Wat volgde was de hongerwinter 1944/1945, die ook in andere opzichten zeer zwaar en moeilijk was. De Duitse bezetter vorderde goederen zoals textiel en hield razzia's om jongens en mannen weg te voeren naar Duitsland. Dit om te voorkomen dat zij de geallieerden bij een eventuele aanval zouden helpen en zich na de bevrijding bij hen zouden voegen. Op 21 november 1944 werd het bevel gegeven dat mannen in de leeftijd van 17 tot en met 40 jaar op straat moesten verschijnen om te worden afgevoerd voor de arbeidsinzet. Er verschenen echter slechts weinigen en overal werden huiszoekingen gedaan. Het resultaat viel de Duitse bezetter tegen: in Den Haag werden 8.000 mannen opgepakt, in Rijswijk en Voorburg 5.000. Gerekend was op een drie- of viervoud hiervan. Daarna poogde men om de arbeidsinzet via arbeidsbureaus nieuw leven in te blazen. Ook kwam het half januari 1945 in Den Haag weer tot enkele straatrazzia's. Het zorgde voor veel onrust en chaos.²⁰

4. Afbrokkelend recht

Tegen de achtergrond van de uitzonderingstoestand en de gespannen verhoudingen in de laatste oorlogsmaanden braken de Duitse bezetters het Nederlandse recht stukje bij beetje af. De rechtspraak ontwikkelde zich gedurende de bezetting tot een politieke rechtspraak. Duizenden Nederlanders werden veroordeeld wegens anti-Duitse, of als zodanig geïnterpreteerde feiten. Daarbij maakten de Duitse autoriteiten geen onderscheid tussen

¹⁸ De Residentiebode 5 september 1944 (via delpher.nl), voorpagina.

¹⁹ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 219-220.

²⁰ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 224-227.

politieke feiten, commune (gewone) misdrijven of overtredingen van economische wetten. Allemaal konden deze de 'orde' verstoren en waren om die reden bedreigend voor de bezettende macht.²¹

Begin mei 1944 werd de Duitse veiligheidspolitie geïnstrueerd alleen de zwaarwegende zaken nog aan de justitie door te spelen. Naast de rechtspraak bestond er in bezet Nederland de buitengerechtelijke afdoening van strafbare feiten. Het aantal bevolkingsgroepen dat aan de reguliere rechtspraak werd onttrokken nam toe. De bevoegdheid om in steeds meer gevallen de plaats van de rechter in te nemen was kenmerkend voor de machtsuitbreiding van de Duitse veiligheidspolitie. Tekenend waren ook de nieuwe wraakoefeningen en buitengerechtelijke executies. Vanaf september 1944 werden nog maar weinig zaken aan een rechterlijke instantie overgedragen. De Duitse veiligheidspolitie arresteerde, beoordeelde en strafte. Talrijke verdachten werden vanaf de nazomer van 1944 niet aan de justitie, maar aan de Duitse veiligheidspolitie overgedragen. Zij besliste over hun lot.²²

De speelruimte voor verdediging was in het Duitse strafrechtssysteem beperkt. De Duitse rechtbanken kregen steeds meer bevoegdheden en de strafmaat voor zowel economische als politieke delicten werd steeds strenger. Duizenden Nederlanders werden tijdens de bezettingsjaren veroordeeld tot gevangenis- en tuchthuisstraffen, honderden kregen de doodstraf. Veel terdoodveroordeelden kwamen voorafgaand aan hun veroordeling en executie in de strafgevangenis in Scheveningen terecht, met de bijnaam 'Oranjehotel'. Op de nabijgelegen Waalsdorpervlakte executeerden de Duitsers tussen 1941 en 1945 ruim 250 gevangenen.²³ Er vonden represaillemaatregelen plaats als antwoord en vergelding voor acties van het verzet. Ook in Den Haag en omgeving vonden dergelijke openbare terechtstellingen plaats. Zaterdag 7 oktober 1944 werden tegen de spoordijk bij het Haantje in Rijswijk tien personen gefusilleerd. Op 15 december 1944 werden twaalf gevangenen doodgeschoten aan de Laan van Nieuw Oost-Indië, nadat daar eerst twee huizen waren opgeblazen. Op 8 maart 1945 vielen op de Waalsdorpervlakte 38 slachtoffers, als vergelding voor de aanslag op Rauter. Ook elders in het land werden op die dag tientallen personen om dezelfde reden doodgeschoten, met een totaal van 263 personen.²⁴

5. Op scherp

De leefomstandigheden waren in Den Haag tijdens de laatste maanden van de Duitse bezetting bijzonder slecht. De hongerwinter 1944/1945 is bekend vanwege het nijpende gebrek aan voedsel en brandstof, vooral in de steden in West-Nederland. Honger en koude maakten het leven zeer zwaar. De voedingswaarde van het eten dat via de distributie beschikbaar was, daalde dramatisch. Ook brandstof was schaars. Gas- en elektriciteitslevering aan particulieren stagneerde en werd in de loop van het najaar geheel gestaakt. Zo kwam in de herfst van 1944 de geregelde distributie van eerste levensbehoeften ten einde. Iedereen was gefixeerd op eten.²⁵

²¹ Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999), p. 176.

²² Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999), p. 211-212, 227, 263.

²³ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen* (Amsterdam/Antwerpen 2019), p. 41-42.

²⁴ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 228; NA, COOM, inv.nr 1518, Tekst van de verbalisanten over openbare terechtstellingen in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen (Zaak Munt), p. 70-72.

²⁵ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 229.

In deze winter steeg de misdaad enorm. Diefstal, een vergrijp dat tijdens de gehele bezetting vaker voorkwam dan voorheen, nam tijdens de hongerwinter epidemische vormen aan. In december 1944 waren er uitzonderlijk veel meldingen van zakkenrollerij in de rijen voor winkels. In februari 1945 kwamen niet minder dan 763 aangiften van inbraak binnen, in april 471, vergeleken met enkele tientallen per maand in voorgaande jaren. Diefstallen uit broodwagens waren ook aan de orde van de dag. De politie zette een speciaal plunderingsdetachement op om bakkerswagens en voedseltransporten van de Centrale Keukens te beschermen. In april 1945 vonden gemiddeld meer dan 3 voedselplunderingen per dag plaats. Veel diefstallen van brood, bonnen of hout zullen zijn geboren uit pure nood. Te midden van de maatschappelijke desintegratie van de hongerwinter sloegen echter ook geharde criminelen hun slag.²⁶

In het najaar van 1944 was diefstal een jongen van 14 noodlottig geworden. Op 22 november werden aan het Spui levensmiddelen uit een kruidenierswinkel gestolen. De Grüne Polizei greep ter plekke twee vrouwen en een 14-jarige jongen en sloot ze op in de winkel. J. Munt arriveerde, ondervroeg de jongen, die al meer diefstallen op zijn geweten bleek te hebben, en gaf opdracht hem te executeren. Zijn lichaam, met een bord met het opschrift 'ik ben een plunderaar', moest 24 uur blijven liggen.²⁷

Bij het plunderingsdetachement van de gemeentepolitie werden aangiften ingediend en arrestanten binnengebracht en in bewaring gesteld. Ook burgers brachten verdachten aan. Er kwamen veel aangiften binnen na het vergissingsbombardement op het Bezuidenhout (3 maart 1945). In het getroffen gebied werd veel gestolen. In de aangiften bij het plunderingsdetachement was sprake van zowel diefstal als plundering.²⁸ Onduidelijk is of er 'officieel' verschil werd gemaakt tussen die twee begrippen. Zo ja, dan is de vraag waar die grens dan lag en of diefstal even streng werd bestraft als plundering.

Er deden zich ook nogal wat incidenten voor waarbij overvallers zich uitgaven voor medewerkers van de Sicherheitspolizei, Duitse Weermacht, de 'ondergrondse' en dergelijke. Vaak gebruikten zij vuurwapens. Dergelijke overvallen vonden tussen half maart en half april 1945 63 maal plaats. Het aantal overvallen op surveillerende politie nam eveneens toe, waarbij onder bedreiging met vuistvuurwapens de politieagent van zijn schietwapen werd beroofd. De daders verdwenen vervolgens per auto.²⁹ Soms werd er gestolen door of voor verzetsmensen, ten behoeve van onderduikers bijvoorbeeld. Ook liquidaties door verzets- of knokploegen kwamen steeds vaker voor. Er bestond een 'diffuse grens tussen politiek verzet en criminaliteit', zoals Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel het noemt, en bij sommigen groeide de angst voor criminalisering van het verzet. Vooral over de liquidaties liepen de meningen uiteen.³⁰

Overigens waren de criminaliteitscijfers in Nederland al vanaf het begin van de bezetting buitensporig hoog. Die hoge cijfers hebben te maken met nieuwe strafbaarstellingen maar ook met de verdergaande verarming van het land. Meer goederen verdwenen over de Duitse grens. Ook speelde mee dat de (morele) binding van de Nederlandse bevolking aan

²⁶ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 94-95.

²⁷ Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), p. 228.

²⁸ HGA, Archief Gemeentepolitie toeg. 0432-01, inv.nr. 1586, Rapportenboek Plunderingsdetachement van 4/4 tot en met 2-5-45. Overigens volgde aangifte soms pas na enkele weken. In het rapportenboek dat loopt vanaf 4 april zijn verschillende aangiften uit de getroffen buurt aan te treffen.

²⁹ HGA, Archief Gemeentepolitie toeg. 0432-01, inv.nr. 43, Maandrapport 16 maart – 15 april 1945, p. 1-2.

³⁰ Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999), p. 187.

de regels van de Duitse autoriteiten afnam naarmate hun maatregelen in hardheid en onbillijkheid toenamen. Er was een samenhang tussen het optreden van de bezetter en de opstelling van de Nederlandse bevolking. Internering van onschuldige burgers, doodvonnissen tegen verzetslieden, executies van onschuldigen versterkten het negatieve oordeel over het bezettingsregime. Temeer daar de Duitse tegenmaatregelen dikwijls zo hard waren, werd vaker gekozen voor ondergrondse verzetsacties. De illegale pers won aan populariteit, meer mensen doken onder en er was een toename van ondergrondse organisaties die sabotage pleegden. De houding aan weerszijden verhardde. Hardere acties door het verzet, een scherper optreden van de Duitse bezetter, wat vervolgens weer leidde tot meer verzet.³¹ In de zware laatste oorlogsmaanden zette het de verhoudingen extra op scherp.

6. Zwaar besluit

Plunderen werd zoals we zagen als een zwaar vergrijp beschouwd, dat met de dood kon of moest worden bestraft. Het Duitse oorlogsrecht 'eiste de doodstraf tegen plunderaars'.³² Ook wapenbezit werd dikwijls met de dood bestraft³³ en een deel van de twaalf mannen had een wapen bij zich gehad. Desertie uit het NSKK was voor twee van hen een verzwarend feit, waardoor hun terechtstelling 'zeker was'.³⁴ Op daden van verzet (van Kleijnjan en Visser) reageerde de bezetter niet zelden ook met de doodstraf. Maar waarom besloot Munt op 31 Maart 1945 om juist deze twaalf mannen aan de Parallelweg te laten fusilleren?

Munt verklaarde hier in zijn rechtszaak het volgende over:

'In de winter van 1944-1945 zijn elf Nederlandse politieagenten van hun dienstwapen op de straat beroofd geworden. (...) Hierna werden ook twee Duitse soldaten van hun wapens beroofd. Modrow deelde mij dit mede, het was 31 maart 1945. Vervolgens deelde hij mij mede, dat een soldaat bij deze beroving licht was mishandeld en de ander was van zijn rijwiel afgeslagen en bewusteloos op de straat gevonden. Modrow verlangde van mij als represaille voor deze feiten de fusillering van 15 Nederlanders. Volgens Modrow had Christiansen deze terechtstelling gevorderd. Deze vordering heb ik weer aan Schöngarth voorgelegd, die mij opdracht gaf deze vordering te laten uitvoeren. Ik heb mij wederom met Frank in verbinding gesteld, die mij voor deze represaille slechts één ter dood veroordeelde kon leveren [bedoeld wordt waarschijnlijk P.A. Kleijnjan, MB]. Met de Haagse recherche en mijn afdeling had ik 11 misdadigers, waarvoor Rauter reeds een bevel had gegeven om deze te laten fusilleren. Deze 12 personen heb ik Modrow gemeld, waarmee hij tevreden was. Ook met dit aantal ging Schöngarth accoord. De terechtstelling is weder door de Ordnungspolizei uitgevoerd.'³⁵

De twaalf mannen werden niet verdacht van de aanval op de Duitse soldaten, waarvoor nu vergelding werd geëist. De meesten van hen waren, aldus Munt, door de Nederlandse politie (recherche) gearresteerd wegens plunderingen en roofovervallen. Ondanks dat deze personen zo spoedig mogelijk terechtgesteld moesten worden, liet Munt ze in

³¹ Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999), p. 105-107, 187-189.

³² Aldus de verklaring van Munt, NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen (Zaak Munt), p. 95

³³ Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999), p. 146.

³⁴ NA, NRK, BlokNr I 28541, inv.nr. 176583, Rapport (gedateerd 16 Juli 1947), p. 2-3.

³⁵ NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen (Zaak Munt), p. 91.

gevangenschap vasthouden. Wanneer er represaillemaatregelen door de Wehrmacht geëist werden, stelde Munt de reeds ter dood veroordeelden ter beschikking om op de plaats van het misdrijf doodgeschoten te worden, ter afschrikking van andere sabotagedaden. Hij wees alleen personen aan, 'die reeds voordien waren ter dood veroordeeld.'³⁶ Waarom dit lot nu juist deze twaalf mannen trof, maakte hij niet duidelijk. Had de keuze ook op anderen kunnen vallen of waren er geen anderen beschikbaar? Ook daarover zei hij niets.

Kennelijk liet Munt verdachten dus achter de hand houden voor een eventuele represaillemaatregel, waartoe in de laatste oorlogsmaanden nogal eens werd besloten. Munt benadrukte in zijn proces dat hij op deze manier verzetslieden had willen 'sparen'.³⁷ Hij verklaarde voorts dat 'men in Den Haag ook niet gesteld was op deze plundersaars'. Personen uit de illegaliteit, die hij enige dagen later had gesproken, hadden tegen hem gezegd, dat hij al de plundersaars had moeten doodschieten.³⁸ Munt nam in het voorjaar van 1945 contact op met het verzet om aan te dringen op het staken van illegale acties, zodat ook represailles achterwege zouden blijven. Dat is inderdaad gebeurd en na de executies aan de Parallelweg zijn er geen vergelijkbare represaillemaatregelen meer geweest in Den Haag.

7. Uit de anonimiteit

Sinds de bevrijding worden jaarlijks de slachtoffers van de Parallelweg herdacht. Jarenlang bleven zij anoniem en ook over de toedracht van het gebeurde bestonden verschillende berichten. Zo deed het verhaal de ronde dat de slachtoffers zonder vorm van proces van de straat waren gehaald en doodgeschoten. Dit bericht schijnt nog tijdens de bezetting te zijn verspreid, volgens een politierapport uit voorjaar 1945 door de 'illegale propaganda'.³⁹ Deze versie van het voorval bestond ook jaren later nog. Zo schreef bijvoorbeeld in 1979 een personeelsblad van de HTM: 'Twaalf onschuldigen – willekeurig van straat en uit de tram opgepakt – moesten zich opstellen tegen het hek en kregen de kogel. Onder hen was een jongen van twaalf jaar.'⁴⁰

De Haagsche Courant van 1 april 1947 verscheen het bericht dat '12 illegalen die in Scheveningen opgesloten waren, [zijn] tegen het hek gezet en zonder vorm van proces gefusilleerd. Een represaille voor den aanslag op Rauter'.⁴¹ In juni van datzelfde jaar: 'Naar wij vernemen, heeft de Directie van de Nederlandse Spoorwegen aan het comité "Herdenking slachtoffers aan de Parallelweg" toestemming verleend tot het plaatsen van een eenvoudig monument op de plaats, waar goede Nederlanders het leven lieten. De besprekingen voor dit monument verkeren in een vergevorderd stadium.'⁴² Mogelijk veronderstelde men door aard van de gebeurtenis dat de slachtoffers leden van het verzet waren. In die redenering leidt het feit zelf, namelijk dat zij door de Duitse bezetter

³⁶ NA, COOM, inv.nr 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen (Zaak Munt), p. 77.

³⁷ Hij geeft voorbeelden van zijn milde houding tegenover Nederlanders. NA, COOM, inv.nr. 1517, Tätigkeitsbericht des Kriminalkommissars Johannes Heinrich Louis Munt (getypte versie), p. 5.

³⁸ NA, COOM, inv.nr. 1518, Verklaring Munt in het Procesverbaal van het verhoor van diverse getuigen, p. 95.

³⁹ HGA, Archief Gemeentepolitie toeg. 0432-01, inv.nr. 43, Maandrapport 16 maart – 15 april 1945, p. 2.

⁴⁰ 'Dodenherdenking', *Wiel. Personeelsorgaan van de N.V. Gemengd Bedrijf Haagsche Tramwegmaatschappij*, no. 168 – maandag 30 april 1979, p. 90.

⁴¹ 'Herdenking van gefusilleerden', *Haagsche Courant* 1 april 1947, p. 2.

⁴² 'Een monument aan de Parallelweg', *Haagsche Courant*, 24 juni 1947, p. 2.

zijn doodgeschoten, tot de conclusie dat zij 'dus' wel verzetslieden zullen zijn geweest. In die trant redeneerden nabestaanden (in het algemeen gesproken) ook wel als zij hun omgekomen familielid opgaven voor de Erelijst Gevallenenen.⁴³

Nog 50 jaar na de bevrijding, in 1995, werden anonieme slachtoffers herdacht. Het Volksbuurtmuseum in de Schilderswijk wilde daar verandering in brengen met een tentoonstelling over de gebeurtenis aan de Parallelweg. De inzet was om de twaalf geëxecuteerden 'te onttrekken aan de anonimiteit'.⁴⁴ Er ontspoon zich een briefwisseling tussen museum, ministerie van Justitie, het Nederlandse Rode Kruis en het Haags Gemeentearchief. Bij het Rode Kruis bevond zich een lijst, maar er stonden de namen van zestien mannen op. Wel meende men daar dat van de vier extra genoemde personen twijfelachtig was dat zij ook op 31 maart aan de Parallelweg zouden zijn gefusilleerd.⁴⁵ Vanuit het Gemeentearchief kwam in maart 1995 de reactie dat er weliswaar een lijst was van slachtoffers en dat die in kopie werd verstrekt, maar dit alleen 'voor intern gebruik'. De informatie daaruit mocht niet verder verspreid worden.⁴⁶ Of er toen inderdaad in het Volksbuurtmuseum een expositie is gekomen en of de namen van de twaalf slachtoffers daarbij wel openbaar zijn gemaakt, is niet duidelijk.

Inmiddels is er meer bekend en kan de anonimiteit worden opgeheven. De bronnen die geraadpleegd zijn, moeten echter kritisch tegen het licht worden gehouden. Te denken valt aan de rapporten en verklaringen in de rechtszaak tegen Munt, die in oktober 1948 uitmondde in zijn onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling.⁴⁷

8. Twee rapporten

De belangrijkste bronnen bij dit onderzoek naar de achtergronden van de twaalf slachtoffers van de Parallelweg vormen twee rapporten. De tekst van het ene is opgenomen als bijlage 1. Het is gedateerd 16 juli 1947, maar het is niet duidelijk wie dit rapport heeft opgesteld. In de kop staat 'I.D.'. Mogelijk verwijst dit naar 'Inlichtingendienst', misschien van de politie. Het andere rapport lijkt qua informatie veel op het eerste en is daar wellicht van afgeleid. Het is ook mogelijk dat de twee rapporten zijn 'gevoed' uit dezelfde informatiebron en daarom zo op elkaar lijken. In ieder geval lijkt er toegang te zijn geweest tot informatie van de politie, gezien de gedetailleerde gegevens over antecedenten. Van het tweede rapport is eveneens onduidelijk wie het heeft opgesteld. Het is weliswaar ondertekend met twee handtekeningen, maar daaruit zijn geen namen af te leiden.

De informatie uit deze beide bronnen is aangevuld met gegevens van het Nederlandse Rode Kruis, de Oorlogsgravenstichting, de Erelijst Gevallenenen en dergelijke. In bijlage 2 worden deze bronnen kort toegelicht. Dat geldt ook voor het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade Uitkeringen (CADSU). Er zijn CADSU-aanvragen aangetroffen van kinderen van drie van de twaalf slachtoffers (Kleijnjan, Kresner en Warmenhoven). De twee laatstgenoemde mannen waren lid geweest van het Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps (NSKK). Dat hun kinderen een CADSU-aanvraag deden kan verbazing wekken. Lidmaatschap van het NSKK

⁴³ Mededeling (telefonisch) van Johan Teeuwisse van de Oorlogsgravenstichting, december 2019.

⁴⁴ Brief directeur Volksbuurtmuseum aan ministerie van Justitie (31 januari 1995), NA, NRK, BlokNr I 28541, inv. 176583.

⁴⁵ Brief directeur Informatiebureau Nederlandse Rode Kruis aan Stichting Volksbuurtmuseum (3 maart 1995), NA, NRK, BlokNr I 28541, inv. 176583.

⁴⁶ Brief medewerker Externe Dienstverlening Haags Gemeentearchief aan Sectie Oorlogsnazorg Nederlandse Rode Kruis (13 maart 1995), NA, NRK, BlokNr I 28541, inv. 176583.

⁴⁷ NA, COOM, inv.nr. 1517, Afschrift Onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling (9 oktober 1948).

lijkt moeilijk te rijmen met het doel en de doelgroep van de regeling, namelijk slachtoffers van vervolging door de bezetter. Maar wellicht waren de aanvragers, hun kinderen dus, niet op de hoogte van dat lidmaatschap en/of de andere activiteiten van hun vader. Zij waren wellicht nog (erg) jong toen het speelde en niet zelden werd er in families over het gebeurde gezwegen.

Verder is bij dit onderzoek inspiratie opgedaan in de studie van A. de Jonge, vooral wat betreft de mogelijkheden van bepaalde bronnen, zoals het archief Gemeentepolitie. Andries de Jonge jr. deed onderzoek naar de executie van zijn vader op 8 maart 1945 op de Waalsdorpervlakte.⁴⁸ Dit betrof de hierboven al genoemde (eerdere) represaillemaatregel van de Duitse bezetter, als vergelding voor een overval waarbij Rauter gewond was geraakt. Het onderzoek van De Jonge wordt nader geïntroduceerd en toegelicht in bijlage 2 (kopje 'Onderzoek A. de Jonge'). Ook over de voorzichtigheid waarmee bronnen uit de naoorlogse rechtspleging geïnterpreteerd moeten worden, geeft De Jonge een sterk signaal af.

Heeft het bestuderen van deze bronnen een afdoende antwoord gebracht? Is duidelijk geworden waarom (juist) deze mannen op 31 maart 1945 zijn doodgeschoten aan de Parallelweg?

De verklaring voor het gebeurde ligt voor een belangrijk deel in de context van die tijd. Er heersten de buitengewone omstandigheden van de bezetting, met de extra spanning en onrust van de laatste oorlogswinter 1944/1945. Er was een schrijnend gebrek aan voedsel en brandstof, de criminaliteit nam enorm toe en berichten over een naderende bevrijding zorgden voor een nerveuze stemming. De Duitse bezetter en het Nederlandse verzet reageerden uiterst fel op elkaar en aan beide kanten stond men op scherp.

Tegen die achtergrond waren tien van de de twaalf mannen gearresteerd in verband met diefstal en dergelijke vergrijpen, waarvoor in vredetijd de doodstraf ondenkbaar was. Nu echter was hen door de Duitse bezetter, waarschijnlijk zonder een vorm van proces, deze zwaarst denkbare sanctie opgelegd. Het 'vonnis' was niet direct voltrokken, maar de arrestanten werden vastgehouden voor het geval er weer een represaillemaatregel zou worden geëist. Dat gebeurde inderdaad op 31 maart 1945 en dat heeft hen het leven gekost. Het was de laatste van dergelijke vergeldingsacties in Den Haag. Dit wrede lot had wellicht ook anderen kunnen treffen. Het was een daad van afschrikking en wraak van de bezetter, voor een recente aanval op Duitse soldaten. En dat was een gebeurtenis waarmee de twaalf slachtoffers - immers al eerder en om andere redenen gearresteerd - niets te maken hadden gehad.

9. Meer weten?

Mogelijk willen directe nabestaanden of andere familieleden van de twaalf slachtoffers méér weten. Misschien vragen zij zich af waar de mannen precies van werden verdacht en door wie zij werden gearresteerd. Enkelen hadden connecties met het verzet, maar de meesten werden in oorlogstijd voor diefstal, een overval of een ander misdrijf 'ter dood veroordeeld'. Welke vergrijpen kunnen het in die gevallen zijn geweest, die tot hun aanhouding leidden en waar zo'n zware straf op volgde? Waar lag de grens tussen diefstal en plundering en heeft

⁴⁸ A. De Jonge, *Documentatie met voorwoord betreffende de S.D.er J.H.L. Munt en het proefschrift "Den Haag in de Tweede Wereldoorlog", auteur Bart E. van der Boom (1998-2009), aanwezig in het Haags Gemeentearchief (3 delen).*

dat verschil in het geval van de twaalf mannen een rol gespeeld? En wie heeft hen aangehouden? Heeft de Haagse recherche hen verhoord?

Wie inderdaad meer zou willen weten, kan gewezen worden op het archief van de Haagse gemeentepolitie en op de archieven van de naoorlogse rechtspleging. Dat er een vorm van samenwerking tussen de Haagse en de Duitse politie bestond is wel zeker, maar hoe die er precies heeft uitgezien is onduidelijk.

Wat de gemeentepolitie betreft:

In de twee rapporten die in dit onderzoek vaak zijn aangehaald staan soms verwijzingen naar eerdere processen-verbaal, compleet met nummers en data. Die informatie was dus traceerbaar door de naoorlogse opstellers van de rapporten.

Er zijn verschillende bureaus van de Haagse politie geweest waarvan (dag)rapportenboeken bewaard zijn gebleven. Het is niet onmogelijk dat de namen van (een of meer van) de twaalf mannen hierin voorkomen. In het kader van dit beknopte onderzoek is alleen een proef uitgevoerd naar één arrestantenbewaarpplaats (Lyceumplein). Hetzelfde geldt voor processen-verbaal, die vaak ook een verklaring van de verdachte(n) zelf bevatten. Er is een proces-verbaal van een van de twaalf slachtoffers aangetroffen en misschien zijn er meer te vinden. A. de Jonge is op dat punt ver gekomen in het onderzoek naar zijn vader. Dat betekent echter niet dat er dus (ook) iets te vinden zal zijn over de twaalf mannen van de Parallelweg. Het betekent wel dat men een poging zou kunnen wagen, met een ongewisse uitkomst.

Wat het CABR betreft:

Het is mogelijk dat in het CABR meer dossiers (dan de in dit onderzoek geraadpleegde) aanwezig zijn met informatie over de executies van 31 maart 1945. Misschien is te traceren (bijvoorbeeld in processen-verbaal) welke politiemedewerkers bij de aanhouding en het verhoor van de twaalf mannen betrokken zijn geweest. In dat geval kan bij het Nationaal Archief navraag worden gedaan of er een CABR-dossier van die agenten is (zuivering politie).

Maar het is ook mogelijk dat de nabestaanden van de twaalf slachtoffers de zaak liever laten rusten en niet méér willen weten. Sommige van de twaalf mannen waren getrouwd en hadden een of meer kinderen, anderen hadden geen gezin en woonden wellicht nog bij hun ouders.⁴⁹ Om familieleden eventueel op te sporen zouden - naast gegevens van Burgerzaken - de archieven van de CADSU-aanvragen en de dossiers van de OGS aanknopingspunten kunnen bieden. Zie bijlage 2 voor een toelichting bij deze bronnen.

Het is niet onmogelijk en ondenkbaar dat er bronnen bestaan die meer licht kunnen werpen op de omstandigheden waaronder de twaalf mannen zijn gearresteerd en over de feiten waarvan zij werden verdacht. De vraag is of men dit wil weten en daar onderzoek naar wil doen, hoe ver men daarin wil gaan en tegen welke prijs.

⁴⁹ Dat een aantal van hen kinderen had valt bijvoorbeeld af te leiden uit de CADSU-aanvragen, die werden gedaan door kinderen van slachtoffers.

Bijlage 1. Antecedenten van de 12 personen

In een rapport dat is aangetroffen in het archief van het Nederlandse Rode Kruis (NRK, Europese persoonsdossiers van de 12 slachtoffers van de executies aan de Parallelweg) worden antecedenten van de twaalf slachtoffers van de Parallelweg beschreven. Het tekst wordt hier letterlijk geciteerd:

I.D. DEN HAAG

Doss. 13/259

Geheim

Naar aanleiding van een eind Maart 1945 plaatsgehad hebbende overval op een Duits militair aan de Parallelweg alhier, waarbij deze door in Duits militaire uniformen geklede personen in de hand werd geschoten en van zijn wapens beroofd, werden ter plaatse (het trottoir van de Parallelweg, langs de spoorbaan nabij de Z.W.-ingang van het Stationsplein) op 31 Maart 1945, als represaille door de bezettingsautoriteiten (Grüne Polizei) de navolgende personen van Nederlandse nationaliteit, die zich in Duitse gevangenschap bevonden, gefusilleerd:’

1. Willem KLOOT, geboren te Naaldwijk, 14 November 1926, van beroep grondwerker, laatstelijk wonende Herderinnestraat 10a alhier;
2. Antonius Jacobus Enoch KRESNER, geboren te R’dam, 8 mei 1923, van beroep N.S.K.K.-man, laatstelijk wonende Van Musschenbroekstraat 163 alhier;
3. Willem van MAURIK, geboren te ’s-Gravenhage 24 oct. 1915, van beroep spoorwegrechercheur, laatstelijk wonende Nicolaas Tulpstraat 7 alhier;
4. Cornelis Adrianus HESSING, geboren te ’s-Gravenhage 19 juni 1910, zonder beroep, laatstelijk wonende Vlierboomstraat 150 alhier;
5. Pieter VROLIJK, geboren te ’s-Gravenhage 14 december 1918, van beroep koetsier, laatstelijk wonende Badhuisstraat 24 alhier;
6. Wilhelmus WESTDORP, geboren te ’s-Heerenhoek, 15 september 1920, zonder beroep, laatstelijk wonende Wesselsstraat 55 alhier;
7. Franciscus VAN SCHAIK, geboren te Hellevoetsluis, 20 mei 1915, van beroep kelner, laatstelijk wonende Huygensstraat 13 alhier;
8. Gerardus Pieter WARMENHOVEN, geboren te Utrecht, 26 februari 1916, van beroep koopman, laatstelijk wonende Rochussenstraat 175 alhier;
9. Maarten ROOS, geboren te ’s-Gravenhage 28 december 1910, kantoorbediende, laatstelijk wonende.. Daquerrestraat 62 alhier
10. Philip Christiaan VISSER, geboren te Alblasterdam, 31 januari 1925, zonder beroep, laatstelijk wonende Huis te Hoornkade 5 te Rijswijk;
11. Hendrik Cornelis VAN HEULEN, geboren te Haarlem, 18 mei 1885, bankwerker, laatstelijk wonende Molenslootstraat 20 alhier;
12. Pieter Adrianus KLEYNJAN, geboren te Rotterdam, 21 augustus 1912, brandweerman, laatstelijk wonende te R’dam, Westduelstraat 46b.

De “Kriminal Kommissar” H.J.M.H. Munt, gewezen chef van de “S.D. Aussenstelle”, Den Haag, gehoord omtrent voornoemde fusillade, verklaarde, dat door hem een aantal personen beschikbaar was gesteld, dat zich aan roofovervallen ten eigen bate schuldig had gemaakt, met gebruikmaking van een vuurwapen.

Bovendien waren door de toenmalige “Feldgendarmerie” alhier, enige gevangenen aangewezen, die als deserteur van de Duitse Weermacht moesten worden beschouwd.

Uit het ingestelde onderzoek is gebleken, dat de hier

(pag. 2) voren onder ten 3e, 4e, 5e, 6e, 7e en 9e. genoemde personen door de Kriminal Kommissar Munt ter fusillering beschikbaar zijn gesteld. De onder ten 1e, 2e, 8e en 10e [sic, of moet het hier wellicht 11e zijn i.p.v. 10e?, MB] door de “Feldgendarmerie” en de onder ten 10e en 12e door de “Kriminal Kommissar” FRANK, wiens verblijfplaats dezerzijds nog

onbekend is.

Daar de afdeling van de "Kriminal Kommissar" Frank uitsluitend de illegaliteit bestreed, kan worden aangenomen, dat P.A. Kleynjan en Ph. Chr. Visser als illegaal zijn gefusilleerd. Hieronder volgen de antecedenten van de terechtgestelden en het resultaat van het onderzoek naar de omstandigheden, die tot hu terechtstelling hebben geleid.

Antecedenten W. KLOOT:

W. Kloot werd begin van 1945 op de Hoefkade alhier door de "Feldgendarmerie" gearresteerd, vermoedelijk terzake belediging van de Duitse Weermacht. Bij zijn arrestatie was hij in het bezit van een vuistvuurwapen. W. Kloot is niet bekend als illegaalwerker. Zijn familie werd als pro-Duits aangemerkt. Zijn zuster was verloofd met een SS-man. Door de Politie te 's-Gravenhage werden tegen W.Kloot de volgende processen-verbaal opgemaakt:

Afdeling B, 10/1-1938 medeplichtig aan diefstal c.q. heling

Afdeling C, 10/4-1941 Artikel 141 Wetboek van Strafrecht.

Afdeling B, 16/6-1941 Diefstal c.q. heling.

Afdeling B 2 19/12-1941 diefstal.

Afdeling e.d. 17/2-1943 artikel 8 Distributie reglement Besluit.

Afdeling B 2 16/2-1943 aanhouding rijwioldiefstal.

Afdeling B 2 5/2-1943 diefstal in vereniging.

Afdeling B 2 22/2-1944 diefstal in vereniging c.q. medeplichtigheid aan diefstal.

Afdeling E.D. 11/5-1944 overtreding distributiewetten.

De navolgende veroordeling is van hem bekend:

Kinder-Rechter Den Haag 29 Juni 1942 ter beschikkingstelling van de regering met 3 jaar proeftijd. In de administratie van de P.R.A. alhier, is niets ten nadele van W. Kloot bekend.

Antecedenten van A.J.E. Kresner:

Ondergedoken N.S.K.K.-man zijnde, werd A.J.E. Kresner einde febr. 1945 door de "Feldgendarmerie" op heterdaad betrapt bij het plegen van een roofoverval, waardoor zijn terechtstelling als deserteur reeds zeker was. Bij onderzoek is niet kunnen blijken, dat A.J.E. Kresner bij de illegaliteit was aangesloten.

In de Politie-administratie en in die van de P.R.A. alhier, is niets ten nadele van hem bekend.

Antecedenten van Van MAURIK en C.A. HESSING,

W. van Maurik was spoorwegrechercheur en werkte steeds samen met C.A. Hessing.

Uit het verhoor van voormalige Nederlandse S.D.-beambten, o.a. W. De Frens, is gebleken, dat begin Maart 1945 bij de "S.D. Aussenstelle", Den Haag een anoniem schrijven was binnengekomen, waarin vermeld stond, dat W. Van Maurik en C.A. H. een overval te eigen bate beraamden te Katwijk aan Zee.

Beiden werden daarop op 21 Maart 1945 door de S.D. ten huize van W.van Maurik gearresteerd. Bij hun arrestatie waren beiden in het bezit van een vuurwapen. Bij hun (pag. 3) verhoor zouden zij hebben verklaard, zich aan meerdere overvallen te eigen bate te hebben schuldig gemaakt. Beiden waren in de illegaliteit bekend n.m. als onderduiker en zwarthandelaar.

In de administratie van de Politie en in die van de P.R.A. alhier, is niets in hun nadeel bekend.

Volgens verklaring van de familie van W. van Maurik, hadden beiden, de dag voor hun arrestatie, van een onbekende een vuistvuurwapen in ontvangst genomen en de daarop volgende dag werden beiden, met medewerking van bedoelde onbekende, door de S.D. gearresteerd, zodat de familie vermoedt, dat hun een valstrik is gespannen.

De antecedenten van P. VROLIJK en W. WESTDORP.

Beiden waren onderduiker en stonden bekend als zwarthandelaar.

Op 9 Maart 1945 werden zij door de S.D. gearresteerd terzake diefstal van een grote partij

boter ten nadele van de Duitse Weermacht.

Bij hun verhoor, afgenomen door beambten van de S.D., o.a. W. Dienstknecht, zouden zij hebben bekend zich aan meerdere diefstallen ten nadele van de Duitse Weermacht en ten eigen bate te hebben schuldig gemaakt.

Hoewel beiden, als onderduiker, hun levensmiddelenkaart via de illegaliteit betrokken, waren zij bij geen enkele illegale organisatie aangesloten, of hebben daarvoor werk verricht. Door de Politie te 's-Gravenhage werd tegen P. Vrolijk op 25 Januari 1939 proces-verbaal opgemaakt terzake vernieling en op 10 Januari 1945 terzake poging tot diefstal.

Tegen W. Westdorp werd door de Politie alhier, op 15 December 1944 proces-verbaal opgemaakt terzake heling.

In de administratie van de P.R.A. alhier, is van beiden niets ten nadele bekend.

Antecedenten van F. Van SCHAIK.

Op 9 Februari 1945 werd F. van Schaik gearresteerd. Met enige kornuiten had hij gedurende "Sperrtijd" van een in het water aan de Goudriaankade liggend schip, enige zakken erwten en enige zakken post ontvreemd.

Bij zijn aanhouding legitimeerde hij zich met (naar achteraf bleek) valse Duitse papieren en dreigde met een in zijn bezit zijnde revolver.

Hoewel hij voorgaf voor de illegaliteit te werken, is bij onderzoek niet kunnen blijken, dat hij bij enige illegale organisatie was aangesloten.

Overigens is noch in de Politie-administratie, noch in die van de P.R.A. alhier, iets ten nadele van F. van Schaik bekend.

Antecedenten van G.P. WARMENHOVEN.

Als ondergedoken N.S.K.K.-man werd G.P. Warmenhoven einde Februari 1945 door de "Feldgendarmerie" op heterdaad betrapt bij het plegen van een diefstal.

Bij het onderzoek bleek, dat hij zich gedurende zijn onderduiktijd reeds aan meerdere diefstallen had schuldig gemaakt. Als deserteur van de Duitse Weermacht was zijn terechtstelling al zeker.

Bij onderzoek bleek, dat G.P. Warmenhoven bij geen enkele illegale organisatie was aangesloten.

In de Politie-administratie komt zijn naam voor.

(pag. 4) Tegen hem werden de navolgende processen-verbaal opgemaakt:

B. 27-2-1933 Poging tot diefstal;

B. 8-2-1935 Diefstal d.m.v. verbreking en diefstal vanaf de openbare straat;

B. 15-2-1935 idem en heling;

A. 21-8-1942 vernieling;

B.II 21-9-1942 heling;

De navolgende veroordelingen zijn van hem bekend:

Kinderrechter 'Haag 22 Mei 1933 één maand tuchtschool voorwaardelijk met een proeftijd van 3 jaar.

Pol. Rech. 'Haag 2 [of 21 of 22, lijkt te zijn gekrast, MB] April 1935 drie maanden gevangenisstraf voorwaardelijk;

Pol. Rech. 'Haag 16 November 1942 40 gld. Boete c.q. één maand.

Antecedenten van M.ROOS.

Begin 1945 Maart werd M. Roos door de Duitse politie gearresteerd terzake diefstal en het plegen van roofovervallen ten eigen bate.

Bij onderzoek is gebleken, dat hij bij geen enkele illegale organisatie was aangesloten.

Uit de administratie van de P.R.A. alhier, blijkt, dat M. Roos gedurende de bezettingstijd lid was van de N.S.B. en W.A.

Ten stadhuize alhier, alwaar hij werkzaam was, stond hij, wat zijn politieke houding betreft, zeer ongunstig bekend.

In de Politie-administratie alhier, is niets ten nadele van hem bekend.

Antecedenten van P.Chr. Visser

Begin Maart 1945 werd P.Chr. Visser in deze gemeente, bij een door de Duitse politie gehouden razzia, gearresteerd. Bij zijn arrestatie was hij in het bezit van een vuistvuurwapen. In de omgeving van zijn woning stond hij als een roekeloos en onvoorzichtig persoon bekend. Hoewel hij enige tijd vrijwillig in de Nederlandse Arbeidsdienst is geweest, moet volgens zijn familie worden aangenomen, dat hij lid is geweest van een verzetsorganisatie.

In de administratie van de Politie te 's-G en te Rijswijk, is niets ten nadele van P.Chr. Visser bekend.

Ook in de administratie van de P.R.A. alhier komt zijn naam niet voor.

Antecedenten van H.C. van HEULEN.

H.C. van Heulen werd 27 Maart 1945 in zijn woning aangehouden terzake het te eigen bate in beslag nemen van diverse goederen, met gebruikmaking van valse "S.D."-legitimatie papieren en door de "Feldgendarmerie" in arrest gesteld.

H.C. van Heulen stond niet in contact met de illegaliteit en heeft daarvoor ook geen werkzaamheden verricht.

Noch in de Politie-administratie, noch in die van de P.R.A. alhier, is iets ten nadele van H.C. van Heulen bekend. In de omgeving van zijn woonplaats stond hij echter niet gunstig bekend. Hij is na zijn arrestatie overgedragen aan de Feldgendarmerie Zowel bij de administratie van de politie als de Documentatiedienst van de P.R.A. alhier komt voornoemde van Heulen niet voor. In de omgeving van zijn woonadres staat hij niet goed bekend.

(Pag. 5)

Antecedenten van P.A. KLEYNJAN.

P.A. Kleynjan was als brandwacht in dienst bij de Rotterdamse brandweer.

Als illegaal-werker was hij verbonden aan de K.P. Van Floor en Van Meeuwen te Rotterdam. In het begin van 1945 werd hij door de S.D. te Rotterdam gezocht in verband met zijn K.P. werkzaamheden.

Op 6 februari 1945 werd hij aan zijn onderduikadres te Rotterdam door de "S.D." overvallen en bij een poging tot vluchten in zijn benen geschoten.

Via de gevangenis te Rotterdam werd hij naar de gevangenis te Scheveningen overgebracht en hoewel gewond, zodat hij door zijn medegevangenen staande moest worden gehouden, op 31 Maart aan de Parallelweg alhier gefusilleerd.

In de administratie van de Politie en in die van de P.R.A. te Rotterdam en 's-G komt de naam P.A. Kleynjan niet voor.

Op grond van het feit, dat P.A. Kleynjan als illegaalwerker werd gefusilleerd, ontvangt zijn weduwe thans ondersteuning van de Stichting 1940-'45.

's-Gravenhage, 16 Juli 1947.

Bijlage 2. Geraadpleegde bronnen

Deze bijlage beschrijft de geraadpleegde bronnen en geeft een korte achtergrond bij iedere bron.

Akten van overlijden (Haags Gemeentearchief)

Deze zijn digitaal beschikbaar en te benaderen via de website van het Haags Gemeentearchief (<https://haagsgemeentearchief.nl/bronnen-en-collecties/personen>).

CADSU-aanvragen (Nationaal Archief)

Slachtoffers van vervolging door de Duitse bezetter om reden van ras, geloof of wereldbeschouwing konden na de Tweede Wereldoorlog een schadeclaim indienen bij het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade Uitkeringen (CADSU).⁵⁰

De minister van Financiën stelde in 1959 dit afwikkelingsbureau in. Het CADSU hield zich bezig met het afwikkelen van schadeclaims van joden en anderen die hadden geleden onder de nationaal-socialistische vervolging in de Tweede Wereldoorlog. Het bureau vergoedde materiële schade op grond van Bundesrückerstattungsgesetz (de zgn. BRÜG-claims) en immateriële schade op basis van Bundesentschädigungsgesetz (BEG-uitkeringen). Het CADSU werd in 1966 opgeheven.⁵¹ Van iedereen die bij het CADSU een uitkering aanvraag, is een dossier bewaard gebleven.⁵²

Op naam van drie van de twaalf slachtoffers zijn CADSU-aanvragen aangetroffen, namelijk van Kleijnjan, Kresner en Warmenhoven. Hun kinderen hebben een aanvraag gedaan in deze schaderegeling en die lijkt in alle drie de gevallen te zijn gehonoreerd.⁵³

Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR, Nationaal Archief)

Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) bevat dossiers van naoorlogs onderzoek naar het handelen van ruim 300.000 Nederlanders tijdens de Duitse bezetting. Zij werden verdacht van samenwerking met de bezetter.⁵⁴

Dossier over Cornelis Leemhuis (inv.nr. 384)

Commissie Opsporing Oorlogsmisdadigers (COOM, Nationaal Archief)

Na de Tweede Wereldoorlog hielden verschillende Nederlandse instanties zich bezig met het opsporen van oorlogsmisdadigers. Het ging in deze gevallen niet om (kleine) collaborateurs en NSB-sympathisanten, maar om mensen die verdacht werden van wat we tegenwoordig misdaden tegen de menselijkheid zouden noemen.⁵⁵

Ingezien zijn processtukken over de zaak Johannes (Hans) Munt (inv.nr. 1517 en 1518).

⁵⁰ <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/tweede-wereldoorlog-cadsu-ii-dossiers#collapse-6599>

⁵¹ https://www.gahetna.nl/archievenoverzicht/pdf/NL-HaNA_2.08.46.ead.pdf, pag. 5.

⁵² <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/tweede-wereldoorlog-cadsu-ii-dossiers#collapse-6599>

⁵³ NA, CADSU, Dossiernummers 114128 (Kleynjan), 104859 (Kresner) en 101174 (Warmenhoven). De dossiers bevatten gegevens over uitbetaling.

⁵⁴ <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/tweede-wereldoorlog-centraal-archief-bijzondere-rechtspleging-cabr>

⁵⁵ <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/commissies-tot-opsporing-van-oorlogsmisdadigers-coom#collapse-66816>

Erelijst van gevallen

De *Erelijst van Gevallenen 1940-1945* bevat de namen van degenen die in de Tweede Wereldoorlog als militair of als verzetsstrijder voor het Koninkrijk der Nederlanden zijn gevallen. Het NIOD, destijds nog RIOD, kreeg de taak de Erelijst samen te stellen. Bij het instituut waren formulieren te krijgen waarop nabestaanden de gegevens van hun omgekomen familieleden of vrienden konden opgeven. Zoals naam, geboorteplaats en geboortedatum, beroep en datum en plaats van overlijden. De verantwoordelijkheid voor vermelding van omgekomen militairen en zeelieden lag veelal bij de respectievelijke ministeries.⁵⁶

Vier van de twaalf geëxecuteerde mannen staan op de Erelijst Gevallenen: Kleijnjan, Kresner, Van Schaik en Visser. Navraag bij het NIOD leverde inzage op in 6 aanvragen voor de erelijst: voor Hessing, Kleijnjan, Van Mourik, Van Schaik, Visser en Westdorp. De aanvraag voor Kresner was daar dus niet bij.⁵⁷

Het kwam wel voor dat nabestaanden aannamen dat een slachtoffer bij het verzet had gezeten omdat diegene geëxecuteerd was.⁵⁸ Dan was dus de redenering: het slachtoffer is doodgeschoten, dus zal hij bij het verzet zijn geweest.

Gemeentepolitie (Haags Gemeentearchief, toegang 0432-01)

Bij het HGA berust het omvangrijke archief van de Gemeentepolitie (toegangnr. 0432-01, meer dan 460 meter). Een deel van de stukken uit dit archief is openbaar, voor andere kan toestemming tot inzage gevraagd worden.

Naar analogie van de zoektocht van Andries de Jonge jr. zijn dossiers uit het archief van de gemeentepolitie geraadpleegd. Zie voor zijn onderzoek onder het kopje 'Onderzoek A. de Jonge' in deze bijlage. De Jonge vond onder meer het proces-verbaal over zijn vader. Het bleek dat hij heeft vastgezet in de arrestantenbewaarpplaats Lyceumplein en van daar uit naar Scheveningen is gebracht. Dit is te vinden in inv.nr. 1589, datum 7 maart 1945. Vergelijkbare informatie over de twaalf mannen van de Parallelweg is daarin echter *niet* aangetroffen. Ook inv.nr. 1590 is doorgenomen, eveneens zonder resultaat.

De arrestantenregisters onder de inv.nrs 4273, 4274 en 4276 bevatten tabellen met naam, geboortedatum, woonplaats, datum aangebracht en datum ontslag, en waarheen vertrokken. In de kolom 'waarheen vertrokken' staat bijvoorbeeld: D. Politie, K.P., Officier, Bew.pl Hoofdlaan?, arb bureau?, Amersfoort, S.D., E.D, Doc., Heengezonden, Econ. Dienst, Feldgendarmarie, Schiedam, Utrecht, Culemborg?, Vught, GGD, Velp?, CII, Alkemadelaan, Venlo [? betekent dat de tekst niet goed leesbaar was' MB]. Vanuit de arrestantenbewaarpplaats konden de arrestanten dus met zeer verschillende bestemmingen worden weggebracht of weggestuurd ('heengezonden'). Soms was die bestemming een onderdeel van de Duitse politie.

Ook is een aantal pakken met processen-verbaal bekeken (inv.nrs. 5072 en 5074), met de code PDV. Volgens de inventaris bij dit archief betekent dit 'proces-verbaal diefstal onder verzwarende omstandigheden?' Het vraagteken staat in die beschrijving en wijst er op, dat de samensteller van de inventaris niet zeker was van de betekenis van deze afkorting. In inv.nr. 5072 is een proces-verbaal (nr. 63) over Franciscus van Schaik aangetroffen, die samen met twee andere mannen werd beschuldigd van diefstal en bedreiging. Het gaat over

⁵⁶ <https://www.erelijst.nl/over-erelijst>, geraadpleegd 5 december 2019.

⁵⁷ NIOD, Opgaveformulieren ontvangen van René van Heijningen (december 2019).

⁵⁸ Mededeling (telefonisch) van Johan Teeuwisse van de Oorlogsgravenstichting, december 2019.

de nacht van 9 op 10 febr. 1945. In Duitse vertaling is er een uitgebreid verslag van een aantal wachtmeesters en ca. 1,5 A4 verklaring van Van Schaik zelf.

Een voor de hand liggende vraag is of er wellicht over een of meer van de andere elf ook iets te vinden is in andere pakken met processen-verbaal. Dat is niet te ondenkbaar, maar de kans op succes is moeilijk in te schatten.

Gezinskaarten historisch bevolkingsregister (Haags Gemeentearchief)

- Bieden informatie over gezinssamenstelling (ouders, kinderen, broers en zusters)
- Vermelden de geboortedata, huwelijksdata, woonadres(sen)
- Vermelden de vorige en eventueel volgende woonplaats van de gezinsleden

Een aantal van de twaalf mannen is aangetroffen in het historisch bevolkingsregister, dat loopt tot 1939.

Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps (NSKK)

Het *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps* (motorvoertuigkorps) was in Duitsland sinds de jaren dertig een onderdeel van de NSDAP, belast met transportdiensten. Over het NSKK is het boek van Alex Dekker geraadpleegd. Door de oorlog veranderde het NSKK van een partijonderdeel tot een de facto legeronderdeel dat belast werd met het troepentransport, als aanvulling op de Duitse spoorwegen. Medio 1943 waren alle onderdelen van het NSKK verweven met de oorlogvoering. Vanaf januari 1941 wierf het NSKK ook Nederlandse vrijwilligers. Naar schatting zijn 10.000 Nederlanders toegetreden. Zij werden ingeschakeld voor de Wehrmacht.⁵⁹

De eerste lichten Nederlandse NSKK'ers bestonden grotendeels uit WA-mannen en andere NSB'ers. Maar dat het NSKK alleen leden van de NSB en WA aangenomen zou hebben, wordt door Dekker bestreden. De NSKK-leden kregen een chauffeursopleiding. Vervolgens werden zij uitgezonden naar bestemmingen in Nederland, maar ook bijvoorbeeld in België, op de Balkan, in Rusland of Frankrijk. Ook werden er wel Nederlandse chauffeurs naar Polen gestuurd voor inzet bij de inval in Rusland.⁶⁰ Zo konden zij ook worden ingezet aan het oorlogsfront.

Nederlandse Rode Kruis (NRK)

In het archief van het Nederlandse Rode Kruis (NRK) blijkt over ieder van de twaalf mannen een dossier aanwezig te zijn, een zogenaamd Europees persoonsdossier. In elk van die dossiers werd het rapport aangetroffen dat in dit onderzoek als bijlage 1 is opgenomen. De twaalf dossiers bevatten voor een groot deel dezelfde informatie, namelijk correspondentie uit 1995 tussen het Haagse Volksbuurtmuseum, het NRK, het ministerie van Justitie en het Haags gemeentearchief. Aanleiding is een verzoek van het Volksbuurtmuseum aan het ministerie van Justitie om informatie de executies aan de Parallelweg. De brieven gaan over de executies aan de Parallelweg en verzoeken om informatie daarover.

⁵⁹ Alex Dekker, *Ook Gij behoort bij ons. Het NSKK in de lage Landen* ([z.pl.] 2013), p. 14, 22-24, 30, 69, 177.

⁶⁰ Alex Dekker, *Ook Gij behoort bij ons. Het NSKK in de lage Landen* ([z.pl.] 2013), p. 77, 79, 84, 93.

Onderzoek A. de Jonge

Andries de Jonge jr. deed onderzoek naar de executie van zijn vader, Andries de Jonge sr. (1917-1945) op 8 maart 1945 op de Waalsdorpervlakte.⁶¹ Dit betrof de hierboven reeds genoemde represaillemaatregel van de Duitse bezetter, als vergelding voor een overval waarbij Rauter gewond was geraakt. Landelijk vielen hierbij 263 slachtoffers, waarvan 38 in Den Haag.⁶²

De Jonge probeerde meer helderheid te krijgen over de omstandigheden rond de dood van zijn vader en deed daarvoor onderzoek in verschillende archieven. Tijdens zijn onderzoek verscheen het proefschrift van Bart van der Boom over Den Haag in de Tweede Wereldoorlog (1995). Daarin noemt de auteur de elf geëxecuteerde mannen plundersaars en misdadigers, die commissaris J. Munt van de Sicherheitspolizei overnam van de Haagse politie. Die termen (plundersaars en misdadigers) stuitte op grote bezwaren bij De Jonge. Hij betwijfelde of zijn vader en de andere tien slachtoffers zich werkelijk schuldig hadden gemaakt aan plundering. Met grote vasthoudendheid zocht De Jonge naar informatie over de arrestatie van zijn vader en de strafbare feiten die daartoe hadden geleid. Hij boorde daarbij bronnen aan in het archief van de Haagse Gemeentepolitie, in het CABR en de van de COOM. Hij trof processen-verbaal aan waaruit hij afleidde dat de meeste van de elf mannen mensen hielpen, die door de bombardementen getroffen waren. Zij trachtten hetgeen nog te redden was elders onder te brengen. Ook trof De Jonge op negen processen-verbaal de aantekening aan 'Pvb is destijds met de hand op de authentieke p.v.'s plundering gewijzigd in "Diefstal bij gelegenheid van oorlogsnood (art. 311, 2e W.v.S.)', dit als wijziging van de oorspronkelijke tekst 'plundering'.⁶³

De Jonge ging voorts (per brief) de discussie aan met Van der Boom en hij benaderde de gemeente Den Haag, de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken, minister-president Balkenende en de nationale ombudsman. Uiteindelijk leidde dit tot een opmerkelijke reactie van de minister van Justitie in oktober 2008. Hij concludeerde dat de bezetter bij de executie van de 11 slachtoffers weliswaar een verband had gelegd met de verdenking van plundering, maar dat er nooit enige rechtsgang heeft plaatsgevonden, zodat eventuele schuld aan dit misdrijf op geen enkele manier in rechte is vast komen te staan. Dat leidde de minister tot de conclusie dat 'uw vader en de 10 overige geëxecuteerden onschuldig ter dood zijn gebracht.'⁶⁴

Oorlogsgravenstichting (OGS)

Na de oorlog is de Oorlogsgravenstichting (OGS) in het leven geroepen om de graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers aan te leggen, in te richten, te verzorgen en in stand te houden. Voor informatie over de slachtoffers hebben de stichting zich tot de gemeentesecretarieën in Nederland gewend. Op die manier kreeg zij een lijst met namen van personen die tijdens de oorlog omgekomen zijn. Aan de hand van die informatie is bij gemeenten, ministeries en andere organisaties, zoals het Rode Kruis en het NIOD

⁶¹ A. De Jonge, *Documentatie met voorwoord betreffende de S.D.er J.H.L. Munt en het proefschrift "Den Haag in de Tweede Wereldoorlog"*, auteur Bart E. van der Boom (1998-2009), aanwezig in het Haags Gemeentearchief (3 delen).

⁶² <https://www.erepeloton.nl/>, hier staat een overzicht van de personen die tijdens de bezetting op de Waalsdorpervlakte zijn geëxecuteerd.

⁶³ <https://www.erepeloton.nl/Achtergrondverhalen/1945/OnderzDeJonge/rapport.html>, geraadpleegd 20 januari 2020.

⁶⁴ Brief van minister van Justitie aan A. de Jonge (15 oktober 2008), in: A. De Jonge, *Documentatie met voorwoord betreffende de S.D.er J.H.L. Munt en het proefschrift "Den Haag in de Tweede Wereldoorlog"*, auteur Bart E. van der Boom (1998-2009), aanwezig in het Haags Gemeentearchief (3 delen), deel 2.

aanvullende informatie opgevraagd. Ook heeft de OGS via de gemeenten de politiearchieven bevestigd om de antecedenten van slachtoffers na te gaan. De stichting geeft namelijk een beperkte uitleg aan het begrip Oorlogsslachtoffer. In haar statuten is bepaald wie als zodanig aangemerkt kan worden. Hierin staat onder andere dat personen die, niet de zijde van de vijand gekozen hebbend, metterdaad de vijand bestrijdende dan wel ten gevolge van hun handeling of houding ten opzichte van de vijand zijn omgekomen, als Oorlogsslachtoffer kunnen worden aangemerkt. De statuten zijn goedgekeurd door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie. Ze zijn te vinden op de website van de OGS.⁶⁵

De Oorlogsgravenstichting hanteert de begrippen 'oorlogsslachtoffer' en 'slachtoffer van de oorlog'. Oorlogsslachtoffers definieert de stichting als burgers en militairen die in de strijd met de vijand of door hun handelingen of houding tegenover de vijand het leven hebben verloren. Ook mensen die tijdens de door de vijand opgelegde internering of vervolging overleden zijn, rekent de OGS hiertoe. Als 'slachtoffers van de oorlog' beschouwt de OGS personen die zijn omgekomen door oorlogsgeweld zoals een beschieting of bombardement, maar ook de mensen die de oorlog overleefd hebben en hun ervaringen altijd met zich hebben meegebracht.⁶⁶ Tien van de twaalf personen staan op de website (*niet*: M. Roos en G.P. Warmenhoven). De naam van Warmenhoven is hangende dit onderzoek naar de executies van 31 maart 1945 van de website gehaald. Bij vier van de tien wel vermelde personen staat 'verzet' of 'lid verzet'.

Er is ook een archief van de OGS (Nationaal Archief). Hieruit zijn vier dossiers geraadpleegd. Deze bevatten informatie het onderhoud van de graven en eventueel herbegraven van de slachtoffers. Er is correspondentie met familieleden (nabestaanden) van de slachtoffers en met gemeenten in aangetroffen. Over de achtergronden van de slachtoffers of de omstandigheden rond hun overlijden was in deze dossiers niets te vinden. De correspondentie zou aanknopingspunten kunnen bieden bij het traceren van nabestaanden.

Oorlogsfoto's tegen het licht

In het boek *Oorlogsfoto's tegen het licht. Het verhaal rond de vondst op een Haagse zolder* (Utrecht/Antwerpen 1989) besteden de auteurs onder meer aandacht aan de executies aan de Parallelweg. Zij schrijven dat 'in een vrachtwagen van de Ordnungspolizei de twaalf mannen op 31 maart 1945 vanuit het Oranjehotel werden overgebracht naar de Parallelweg'. Als bron noemen zij W.F.J. Scheltema (19 december 1988)⁶⁷, zonder deze persoon nader te introduceren. Bij de auteurs is onlangs navraag gedaan naar de achtergrond van deze Scheltema.

Oranjehotel

Oranjehotel was de bijnaam voor de strafgevangenis in Scheveningen (het deel van dat door de Duitse bezetter in gebruik was genomen).

Als tijdelijke bewaarplaats voor een groeiend aantal gevangenen werd de Polizeigefängnis Scheveningen een belangrijke spil in het Duitse vervolgingsstelsel in bezet Nederland. De SD gebruikte Scheveningen voor gevangenen uit heel Nederland. Het is niet zo dat alleen 'zware gevallen' naar Scheveningen werden doorgestuurd. De diversiteit onder de gevangenen was groot. Gedurende de bezetting verbleven er ruim 25.000 door de Sipo/SD

⁶⁵ Mededeling (per mail) van Johan Teeuwisse van de Oorlogsgravenstichting, 13 november 2019.

⁶⁶ <https://oorlogsgravenstichting.nl/oorlogsslachtoffer>, <https://oorlogsgravenstichting.nl/slachtoffer-van-de-oorlog>, geraadpleegd 4 december 2019.

⁶⁷ René Kok en Erik Somers, *Oorlogsfoto's tegen het licht. Het verhaal rond de vondst op een Haagse zolder* (Utrecht/Antwerpen 1989), p.141 en noot 30 op pag. 249.

opgepakte mensen enige tijd in het Oranjehotel (schatting). Het fungeerde vooral als een tijdelijke bewaarplaats. In de loop van de bezetting in toenemende mate gebruikt als tijdelijk doorgangsstation naar kampen als Amersfoort en Vught.⁶⁸

Na de oorlog bestond het beeld dat er overwegend verzetshelden in het Oranjehotel hebben gezeten, maar dit is niet houdbaar gebleken. De gevangenispopulatie was divers en er zaten ook gevangenen vast voor uiteenlopende vormen van kleinere criminaliteit. Alle Duitse politiediensten maakten regelmatig gebruik van het Oranjehotel om arrestanten te bewaren en te verhoren. Er zaten zeker enkele honderden arrestanten van de Feldgendarmerie en de Ordnungspolizei, maar de meeste gevangenen vielen onder de verantwoordelijkheid van de Sipo/SD. Een hoog percentage afkomstig van de Kriminalpolizei die zich vooral op economische criminaliteit richtte (zwarthandel, fraude, vervalsing etc.)⁶⁹

De Sicherheitspolizei, Sicherheitsdienst en gevangenisleiding vernietigden een belangrijk deel van hun administratie. De overgebleven informatie is daardoor erg gefragmenteerd.⁷⁰ Wel is de naam van Kleijnjan opgenomen in het digitaal monument Oranjehotel en in de dodenboeken van het Oranjehotel (Nationaal Archief, toegang 2.19.136).

Het Oranjehotel is ingericht als herinneringscentrum *Nationaal Monument Oranjehotel*. De verantwoordelijke stichting beheert ook een namenmonument van gevangenen, met een achterliggende database.⁷¹ Bij navraag bleken de twaalf mannen van de Parallelweg daarin (nog) niet voor te komen. Dit betekent echter niet dat zij niet in het Oranjehotel (zouden kunnen) hebben gezeten. De database is opgemaakt uit alle namen die voorkomen in registers, staten, klappers, documenten, namenlijsten en andere Duitse administratieve bronnen die in de archieven van het NIOD te vinden zijn. Omdat de bezetter in de laatste weken van de oorlog de nodige documentatie heeft vernietigd, is een groot deel van de administratie verloren gegaan.⁷² Bas von Benda-Beckmann heeft voor zijn boek over het Oranjehotel ook deze database gebruikt.⁷³

Zuiveringsarchief Politie (Nationaal Archief)
Valken (inv.nr. 6065)

⁶⁸ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen* (Amsterdam/Antwerpen 2019), p. 47-49.

⁶⁹ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen* (Amsterdam/Antwerpen 2019), p. 14, 64, 143.

⁷⁰ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen* (Amsterdam/Antwerpen 2019), p. 20.

⁷¹ <https://digitaalmonument.oranjehotel.org/>.

⁷² Mededeling (per e-mail) van Paul Beek, namens Riccardo Sietsma, databasebeheerder Nationaal Monument Oranjehotel, 10 oktober 2019.

⁷³ Mededeling (per e-mail) van Paul Beek (namens Riccardo Sietsma) van Nationaal Monument Oranjehotel, 12 november 2019.